

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Болотін Ю. П. Тенденції та закономірності становлення загальнопедагогічних дисциплін в Україні / Ю. П. Болотін, М. М. Окса. – Мелітополь, 1997. – 256 с.
2. Гришин Д. М. Конспективный курс педагогики : учебное пособие / Д. М. Гришин, Г. П. Панарина, В. И. Прокопенко. – Издание 2-е. – Калуга, 1997. – 135 с.
3. Коротяев Б. И. Педагогика как совокупность педагогических теорий / Б. И. Коротяев. – М. : Просвещение, 1986. – 176 с.
4. Матвієнко П. Методологія та практика аналізу педагогічних парадигм / П. Матвієнко, С. Огієнко // Шлях освіти. – 2003. – № 4.
5. Основні напрями наукових досліджень із педагогіки і психології України // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 5-33.
6. Селевко Г. К. Воспитательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с.

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.

УДК 37.01:316.624-056.49

Галина ЛУЦИК,
здобувач кафедри теорії та методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДЕВІАНТНИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається сутність, причини девіантної поведінки та характеризуються структурні компоненти соціально-педагогічного супроводу підлітків, які схильні до асоціальних вчинків.

Ключові слова: девіантна поведінка, соціально-педагогічний супровід, підлітки.

В статье раскрывается сущность, причины девиантного поведения и характеризуются структурные компоненты социально-педагогического сопровождения подростков, которые склонны к асоциальным поступкам.

Ключевые слова: девиантное поведение, социально-педагогическое сопровождение, подростки.

The article reveals the essence, causes of deviant behavior and are characterized by structural components of socio-pedagogical support of teenagers who are prone to antisocial behavior

Key words: deviant behavior, social-pedagogical support, teenagers.

Складна соціально-політична ситуація в Україні, поглиблення кризового стану у суспільстві спричинили деградацію світосприйняття молоді у сферах культури, освіти, професійного самовизначення. Системний характер кризи значною мірою позначається на психіці молодого покоління. Молодь перебуває в стані непевності щодо перспектив свого життя та місця в стихії соціальних змін. Від нестабільності суспільства страждають насамперед діти, які є розгубленими, втратили ідеали, песимістично ставляться до майбутнього.

Наслідком соціально-політичної кризи в суспільстві є криза основних інститутів соціалізації молоді.

Сучасні підлітки по-іншому сприймають загальноприйняті норми моралі та поведінки, з іншої точки зору дивляться на життєві цінності. Як наслідок, у суспільстві з'являються невідповідні до свідомого дорослого життя юнаки і дівчата, які не тільки не можуть адекватно оцінювати свої вчинки, але й аналізувати події, що відбуваються навколо них.

За таких обставин у суспільстві шороку зростає рівень правопорушень, особливо серед неповнолітніх. Підлітки стають більш схильними до відхилення у поведінці та порушення взаємин із соціальними інститутами. Соціальні норми як критерії поведінки соціуму втрачають важливість для молоді.

Девіантна поведінка як соціально-педагогічний феномен вимагає ґрунтовного дослідження. Сучасна педагогіка вимагає розробки та впровадження в практику нових підходів до організації виховної роботи з підлітками, що мають відхилення у поведінці.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що у цій проблемі не вивчено належним чином питання організації соціально-педагогічного супроводу девіантних підлітків у рамках проведення з ними виховної роботи.

Таким чином, недостатня розробленість означеної проблеми в педагогічній науці, її актуальність і практичні потреби сучасного етапу розвитку освіти в Україні обумовили вибір теми статті: „Теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу девіантних підлітків”.

Останнім часом на дітях, які опинилися в складних життєвих обставинах, зосереджена увага держави, науковців, практиків. У процесі поліпшення якості освіти соціально-педагогічна допомога є необхідною умовою розвитку особистості в сучасних умовах.

Поняття соціально-педагогічного супроводу є значно ширшим у порівнянні з іншими способами надання соціальної допомоги особистості, яка опинилася в складних життєвих обставинах, та включає в себе більше видів діяльності.

Проблема супроводу досліджувалася зарубіжними (І. Кошго, П. Купка, Е. Нонан, М. Рутік, М. Скілбек, Е. Хартманн, Ю. Укке, R. Baker, W. Layton, A. Sandeen, J. Whiteley та ін.) та вітчизняними (М. Битянова, І. Булах, С. Васюковська, Л. Власенко, Н. Волянчук, Т. Демидова, А. Журавель, І. Дубровина, Е. Зеєр, Г. Ложкін, В. Панок, Н. Пов'якель, Е. Помиткін, Е. Рогов, Ю. Суховершина та ін.) ученими.

У Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» соціальний супровід трактується як робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [1].

Соціально-педагогічний супровід підлітків у системі освіти спрямований на створення соціальних умов для задоволення законних інтересів, свобод, реалізації права дитини на освіту, її розвиток, виховання і сприяє адаптації дитини до умов соціального середовища.

Метою соціально-педагогічної роботи є організація виховного впливу на особистість підлітка з метою корекції та подолання різних відхилень у поведінці, опираючись на позитивні якості характеру дитини та розвиток моральних почуттів.

Розглянемо особливості соціально-педагогічного супроводу в контексті конкретної соціальної проблеми, що стосується підлітка, який опинився в складних життєвих обставинах та схильний до поведінки, що суперечить усталеним соціальним нормам.

У сучасних умовах соціально-педагогічна робота з профілактики та корекції девіантної поведінки набула надзвичайної актуальності. Значна кількість підлітків обирає тип поведінки, що не узгоджується із соціальними принципами і нормами.

Основним механізмом, що може підтримувати стан рівноваги в суспільстві, є норми, котрі визначають порядок його функціонування та взаємовідносин між його членами. Зміни, що відбуваються у суспільстві, призводять до зміни норм, визначаючи їх динамічність. Це, у свою чергу, зумовлює зміну ставлення до певних поведінкових проявів. Виникає дещо інша позиція щодо соціальних подій. Те, що колись сприймалося як неприйнятне суспільством, через певний час стає цілком нормальним.

Соціальні норми можна визначити як явище групової свідомості, оскільки таким чином група схвалює або засуджує певний тип поведінки, оптимальні умови буття для кожного її члена, формуючи саме суспільство за конкретним зразком. Усталені норми суспільства обмежують індивідуальність окремих його членів, розвиваючи таким чином конформізм. Унаслідок такого стану окремі особистості часто висловлюють свою незгоду, протест проти соціальних норм.

Отже, можна припустити, що у суспільстві виникає поведінка, що суперечить прийнятим нормам та критеріям, тобто виникає стан порушення рівноваги. Якщо порушення має прогресивний характер, спрямоване на зміну застарілих норм пове-

дінки, то суспільство змінюється в плані просування до більш вигідних умов існування. Проте якщо в основі недотримання соціальних норм – конфлікт цінностей, інтересів, розходження потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні або ж життєві негаразди, тоді виникає так звана девіантна поведінка окремих особистостей [2].

У таких умовах пріоритетним напрямком молодіжної політики держави має стати виховання морально здорового покоління, яке вміє формувати запити та дотримуватися правил та норм. Реалізувати такі пріоритети можуть інститути соціалізації через спеціально організований педагогічний вплив на особистість підлітка.

Девіантна поведінка вивчалася широким колом вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, зокрема, соціально-педагогічний аспект девіантної поведінки підлітків досліджували С. Бадмаєва, І. Зверєва, А. Капська, А. Мудрик, Т. Федоренко та ін. Крім того, дане питання висвітлено у роботах таких психологів, як Л. Божович, І. Кона, А. Личко, Н. Максимова та ін.

Проблема девіантної поведінки досліджувалася вченими Західної Європи та США. У наукових працях А. Адлера, А. Бандури, Р. Бернса, К. Леонгарда, А. Маслоу, Д. Міллера, К. Роджерса, Ф. Франкліна та ін. висвітлюється діагностична база вивчення проблеми девіантної поведінки та способів її подолання [3].

Залежно від розуміння сутності девіантної поведінки існують різноманітні підходи до її теоретичного аналізу.

Представники біологічного підходу (Ч. Ломброзо, У. Шелдон) вбачають причину виникнення девіацій в особливостях фізичної структури людини, її фізичних рисах, тілесній будові.

Психологічні теорії (З. Фрейд, А. Адлер) визначають обумовленість девіантної поведінки психологічними відхиленнями особистості, наявністю певних комплексів та конфліктів між особистістю та суспільством.

Соціальний підхід до розкриття сутності девіантної поведінки можна знайти у працях Е. Дюркгейма (розглядав девіантну поведінку як аномалію, що здійснюється через відсутність норм), Р. Мертона (девіація відбувається, коли існує розрив між цілями суспільства та схвалюваними засобами їх досягнення), Г. Беккера (девіація розглядається як ярлик влади щодо поведінки більш слабких груп), Т. Селліна, М. Міллера, Е. Сатерленда (конфлікт між субкультурою та панівними культурами суспільства призводить до виникнення девіацій) та ін. [4].

Відповідно підґрунтям девіантної поведінки є проблеми самого суспільства. Дж. Нейл Сметзер серед проблем суспільства, які призводять до деградації особистості, називає саму традиційну сім'ю, яка опинилася під знаком питання внаслідок змін у структурі родинних зв'язків [5, с. 83].

Крім того, можна припустити, що девіації виникають у випадку, коли сама особистість відчуває внутрішній конфлікт, коли її особисті цінності не співпадають із соціальними правилами життя. Виникає дилема між прагненням задоволення внутрішніх потреб особистості та обов'язком виконання вимог суспільства.

Отже, девіантна поведінка розглядається нами як результат складної взаємодії між суспільством

та особистістю, в основі якої лежать перешкоди на шляху досягнення мети, внутрішнього комфорту та особистісного задоволення.

На формування девіантної поведінки впливають як зовнішні (соціально-політичні, економічні чинники), так і внутрішні (біологічні та психологічні особливості) фактори.

Сутність девіантної поведінки зводиться до того, що це поведінка, яка є відхиленням від прийнятих норм і є антисоціальною, тобто такою, що порушує соціальні правила функціонування суспільства.

Таким чином, можна припустити, що усунувши негативні зовнішні фактори, які не дозволяють особистості самоствердитися, та зорієнтувавши підлітка на інші зовнішньо прийняті цінності та внутрішні мотиви, можна певним чином коригувати прояв девіантної поведінки.

З метою досягнення позитивного результату потрібно здійснювати комплексний вплив, що включатиме зміни не лише особистісного та психологічного характеру, але й розвиток соціальних якостей особистості, засвоєння усталених суспільних норм поведінки та оволодіння культурними цінностями [6].

Побудова системи соціально-педагогічного супроводу повинна ґрунтуватися на:

1) врахуванні вікових особливостей онтогенетичного розвитку підлітків, їх динаміки;

2) врахуванні закономірностей особистісного становлення підлітків та умов їх проживання і виховання.

Предметом соціально-педагогічного супроводу становлення особистості делінквента є суб'єкт-суб'єктна і суб'єкт-об'єктна розвиваюча взаємодія, спрямована на вирішення суб'єктом розвитку актуальних проблем особистісного та соціального становлення. Основний зміст супроводу включає організацію взаємодії та спрямований на засвоєння супроводжуваними нових моделей поведінки, спілкування і діяльності.

Метою соціально-педагогічного супроводу є зміна форм поведінки девіантних підлітків та повноцінна реалізація особистісних прагнень та інтересів на основі встановлених правил та норм поведінки. Мета супроводу може бути досягнута на підставі виконання таких завдань: формування особистісних якостей девіантного підлітка; розвиток психічних пізнавальних процесів; підтримка психологічного здоров'я, засвоєння позитивного досвіду у спілкуванні з оточуючим світом.

Результатом соціально-педагогічного супроводу має стати зміна форм поведінки на прийнятні у відповідному середовищі, особистісне задоволення, розвиток загальноморальних якостей особистості, вміння контролювати свої бажання та емоції, набуття впевненості в своїх можливостях та здатність передбачати наслідки своєї поведінки.

Соціально-педагогічний супровід девіантних підлітків повинен включати наступні компоненти: діагностика сутності проблеми, що виникла, інформації про проблему і шляхи її розв'язання, консультації на етапі ухвалення рішення і вироблення плану розв'язання проблеми, вибір методів та технологій роботи, розробка програми супроводу та контроль за її ефективністю [7].

При побудові моделі соціально-педагогічного супроводу девіантних підлітків, перш за все,

потрібно окреслити коло проблем, з якими стикається підліток та які провокують його до скоєння антисоціальних вчинків.

Моделюючи соціально-педагогічний супровід девіантних підлітків необхідно враховувати складові елементи його здійснення: вивчення особистості підлітка, який схильний до відхилень у поведінці (діагностика проблеми), корекційна робота з підлітками (проведення групової тренінгової роботи, використання відповідні технології), індивідуальні консультативні бесіди, просвітницька робота щодо здорового способу життя, нормативної поведінки в суспільстві, розв'язання внутрішніх і зовнішніх конфліктів.

При організації корекційної роботи з девіантними підлітками не слід домагатися швидких і масштабних змін. Більш ефективним буде визначити локальні завдання, що впливають із попередньої діагностики відхилень у поведінці. Досить важливим є те, що постановка таких завдань повинна відповідати реальним можливостям та бажанням підлітків, на яких спрямований виховний вплив.

Важливим моментом при організації взаємодії з дитиною-девіантом має стати принцип цілісності та узгодженості методів, тобто соціально-педагогічний супровід повинен бути не просто сумою різноманітних методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, але й виступати як комплексна технологія, особлива культура підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань розвитку, навчання, соціалізації.

Таким чином, цілеспрямовано організована схема соціально-педагогічного супроводу та адекватно підібрані засоби виховного впливу на особистість дитини дозволяють ефективніше розв'язувати практичні завдання, пов'язані з проблемами девіантних підлітків у процесі навчання та виховання.

Перспективами подальших досліджень зазначеної проблематики є розробка моделі соціально-педагогічного супроводу девіантних підлітків у школах-інтернатах та побудова інноваційної моделі виховної роботи з даною категорією дітей з метою їх соціалізації та адаптації до умов самостійного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»: від 21 червня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – С. 213.
2. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс; пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Іващенко. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
4. Лукашевич М. П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: навч. посібник / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К.: МАУП, 1999. – 344 с.: іл.
5. Смелзер Нейл Дж. Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Дж. Нейл Смелзер; перекл. з англ. В. Дмитрук. – Львів: Кальварія, 2003. – 128 с.
6. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник / З. М. Шевців. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 248 с.

7. Бондаренко Г. Методи роботи соціального педагога : матеріали творчої групи соціальних педагогів / Г. Бондаренко та ін. – К. : Редакції загально-

нопед. газет, 2012. – 96 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.

УДК 37.013.77

Лариса МИХАЙЛОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент Луганського ОШПО

РОЛЬ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ЖИТТЄВОМУ СМИСЛОВИЗНАЧЕННІ ПІДЛІТКА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовується питання щодо необхідності формування в підлітків естетичних ціннісних орієнтацій як важливої основи для їх життєвого смисловизначення в умовах сучасних суспільних перетворень; розкривається психолого-педагогічний аспект даної проблеми.

Ключові слова: цінності, естетичні ціннісні орієнтації, особистісний смисл, смисл життя.

В статті ставиться питання про необхідності формування у підлітків естетичних ціннісних орієнтацій як основи для їх життєвого смисловизначення в умовах сучасних суспільних перетворень; розкривається психолого-педагогічний аспект даної проблеми.

Ключевые слова: ценности, эстетические ценностные ориентации, личностный смысл, смысл жизни.

The article raises the question of the necessity of forming adolescents aesthetic value orientations as a basis for determining their sense of his life in contemporary social change; disclosed psychopedagogical aspect of this problem. Author proposes possible solutions to the issue of aesthetically valuable adolescent development in the system of general educational institutions.

Key words: values, aesthetic values, personal meaning, meaning of life.

Постановка й актуальність проблеми. Звернення до проблеми визначення ціннісних доміант в українському суспільстві та формування ціннісних орієнтацій у підростаючого покоління змушує замислитися про її складність, що, в першу чергу, пов'язано з різними поглядами на систему суспільних цінностей тих, хто керує засобами масової інформації, чиновників від влади, педагогів, культурних діячів і звичайних громадян. Декларування пріоритету моральних цінностей можновладцями і повне їх ігнорування ними призводить до зневіри в заклик про відродження людяності, милосердя, поваги один до одного тощо. З іншого боку, педагоги, розуміючи важливість морально-естетичних

цінностей у збереженні людського в людині, намагаються знайти найбільш ефективні шляхи орієнтування молоді на вибір справжніх цінностей, оскільки від структури ціннісної системи особистості багато в чому залежить усвідомлення і визначення нею власних життєвих смислів.

Проблемою формування в підростаючого покоління ціннісних орієнтацій із пріоритетом загальнолюдських цінностей, зокрема естетичних, опікуються і педагоги, і психологи. Основи психолого-педагогічного підходу до проблем формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді було закладено в працях таких видатних учених, як П. Блонський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін. Перевірені досвідом практичної діяльності, їхні напрацювання значною мірою зумовили прогрес дослідження проблеми ціннісних орієнтацій у науковому доробку вітчизняних учених пізнішої доби.

Із кінця 60-х років у вітчизняній науці чітко визначилася тенденція поступового підвищення інтересу до проблеми цінностей узагалі і ціннісних орієнтацій зокрема (Б. Ананьєв, А. Архангельський, В. Водзинська, О. Дробницький, Ю. Жуков, Л. Федоров та ін.), що було обумовлено результатами спостережень педагогів та експериментальними дослідженнями вчених, які встановили чіткий зв'язок між поведінкою людини, її соціальним/асоціальним вибором та власною системою ціннісних орієнтацій.

Багатоаспектність і складність феномена «ціннісні орієнтації» зумовила різноманітність підходів до розкриття його сутності, функцій, структури, визначення основних видів. Предметом досліджень учених стали питання формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді у процесі спілкування (М. Чернобаєва), трудового виховання (А. Здравомислов), морального становлення особистості (З.Васильова, В.Сухомлинський), орієнтації учнів на естетичні цінності (Т. Губченко, Н. Красноярова, В. Курилов та ін.).

Наприкінці 90-х років українські вчені В. Доній, І. Єрмаков, О. Кононко, Г. Несен, Г. Сагач, Л. Сохань, В. Шинкарук та ін.) зробили спробу комплексно підійти до розгляду проблеми виховання цілісної